

JAROSŁAW BRONOWICKI, DARIUSZ BOBAK, MIROŚLAW MASOJC

KRZEMIENICA MEZOLITYCZNA NA STANOWISKU MALNIE 3/14, POW. KRAPKOWICE

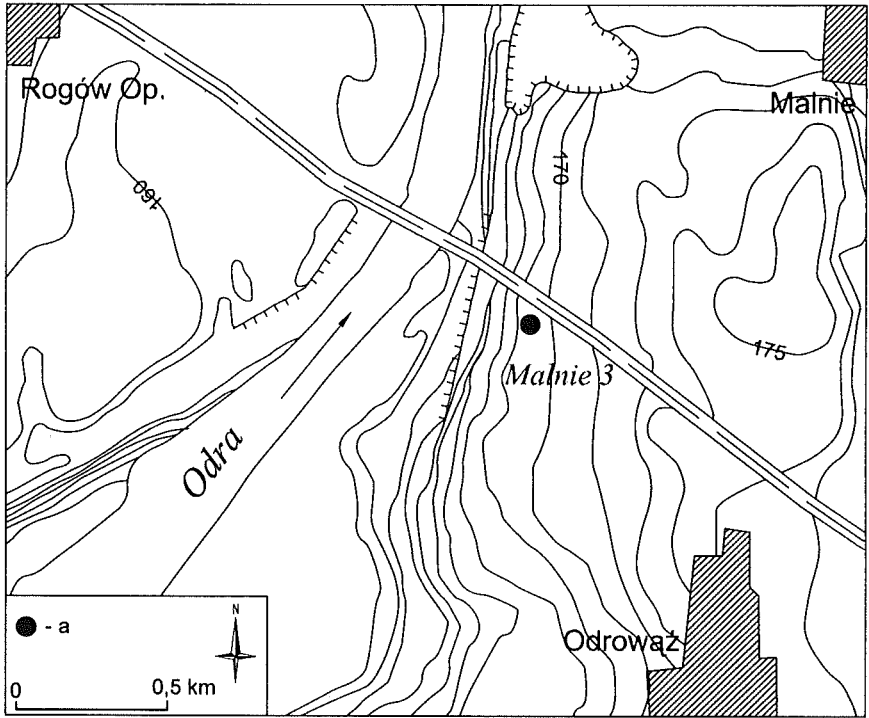
UWAGI WSTĘPNE

W lipcu 1998 roku zespół Muzeum Śląska Opolskiego w Opolu kierowany przez mgr mgr Ewę Matuszczyk i Krystynę Jarosz prowadził ratownicze badania wykopaliskowe wyprzedzające budowę odcinka autostrady A4 na wielokulturowym stanowisku Malnie 3/14, pow. Krapkowice. W związku ze stwierdzeniem w czasie tych prac występowania licznych materiałów krzemienych autorzy niniejszego opracowania przeprowadzili odrębne badania mające na celu wyjaśnienie charakteru osadnictwa z epoki kamienia.

Stanowisko zlokalizowane jest na krawędzi wysokiej plejstoceńskiej terasy Odry (ryc. 1), stanowiącej w tym miejscu zachodnie ograniczenie Pasma Chełmu (Kondracki 1978, s. 375). Bezpośrednio poniżej stanowiska znajduje się znane krasowe źródło zasilające niewielki stawek. Współcześnie rejon stanowiska znajduje się tuż przy wschodnim przyczółku mostu budowanej autostrady.

Badania poprzedził szczegółowy rekonesans całej powierzchni wykopu I/98, który pozwolił ustalić, że materiały krzemienne koncentrują się w obrębie ara nr 25, gdzie następnie rozpięto siatkę metrową i przystąpiono do eksploracji. Badaniami objęto powierzchnię 36 m². W związku z ratowniczym charakterem prac, a także z uwagi na brak możliwości uchwycenia zarysu obiektu, eksplorację prowadzono warstwami mechanicznymi (5 cm) w ramach poszczególnych metrów.

W obrębie przebadanej powierzchni stwierdzono zarys obiektu, pokrywającego się z koncentracją materiału krzemienego obejmującą ok. 14 m², odpowiadającej pojęciu krzemienicy (ryc. 2). Obiekt wyznaczały wysortowane piaski o barwie 7.5 YR 4/6 wg Munsell Soil Color Charts, tworzące rodzaj niewielkiej niecki zagłębionej w żwirowe, terasowe podłoże o barwie 7.5 YR 5/6. Zaobserwowano ponadto wyraźną różnicę

Ryc. 1. Malnie, stan. 3/14. Lokalizacja stanowiska w skali 1:5 000 (a – stanowisko Malnie 3/14).

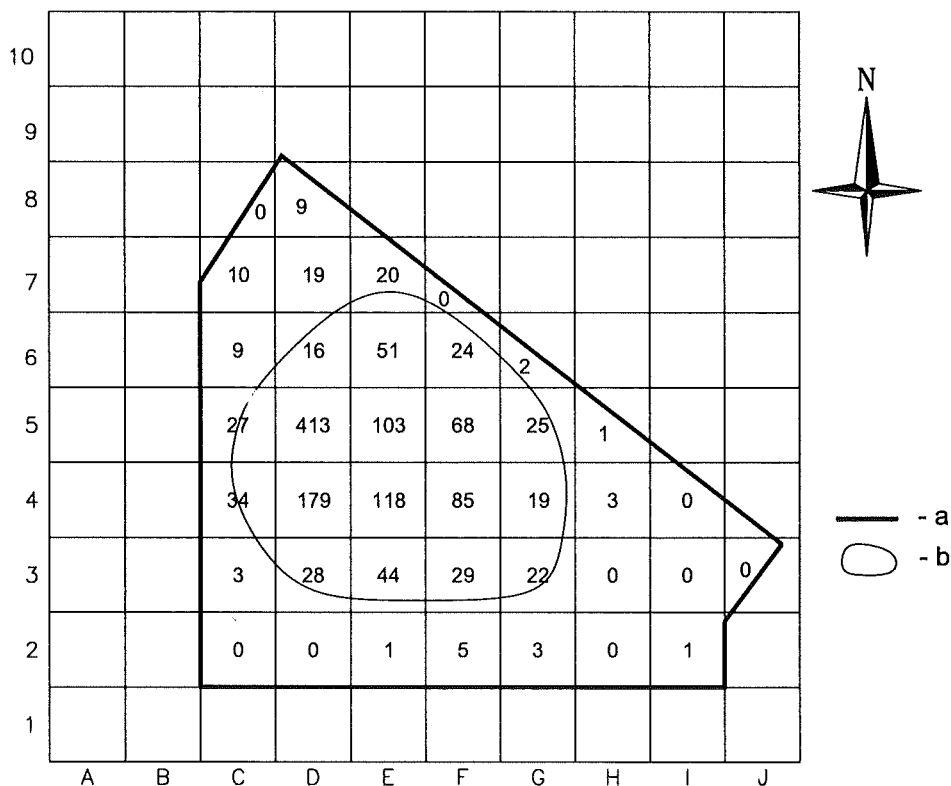
Fig. 1. Malnie, site 3/14. Location of the site in 1/5000 scale (a – Malnie site 3/14).

frakcji pomiędzy „wypełniskiem” obiektu, a jego otoczeniem, z czym także wyraźnie korelowała frekwencja artefaktów. W jego centralnej części, na metrach D4, D5, E4, E5 stwierdzono szczególnie duże nagromadzenie materiału, przekraczające 100 zabytków na metr kwadratowy, a w przypadku metra D5 nawet powyżej 400. Poza wyznaczonym zasięgiem krzemienicy, artefakty krzemienne występowały w znacznym rozproszeniu i w niewielkiej liczbie, jednak pod względem formalnym ściśle nawiązywały do pochodzących z obiektu.

MATERIAŁY

W wyniku badań wykopaliskowych pozyskano 1415 artefaktów krzemiennych oraz 5 próbek kości. Ponadto z powierzchni pozostałej części stanowiska i z obiektów o młodszej chronologii pochodziło 288 artefaktów krzemiennych.

Na stanowisku znaleziono 48 rdzeni i fragmentów rdzeni. Przeważają wśród nich okazy jednopiętowe – 15 sztuk (ryc. 3: 1–6, 8–9) oraz ze zmienioną orientacją – 16 okazów. Pozostałe okazy to 2 rdzenie dwupiętowe (ryc. 3: 7), 4 rdzenie zaczątkowe i 11 fragmentów rdzeni. Pod względem metrycznym niemal wszystkie okazy mieszczą się w kategoriach rdzeni mikrolitycz-

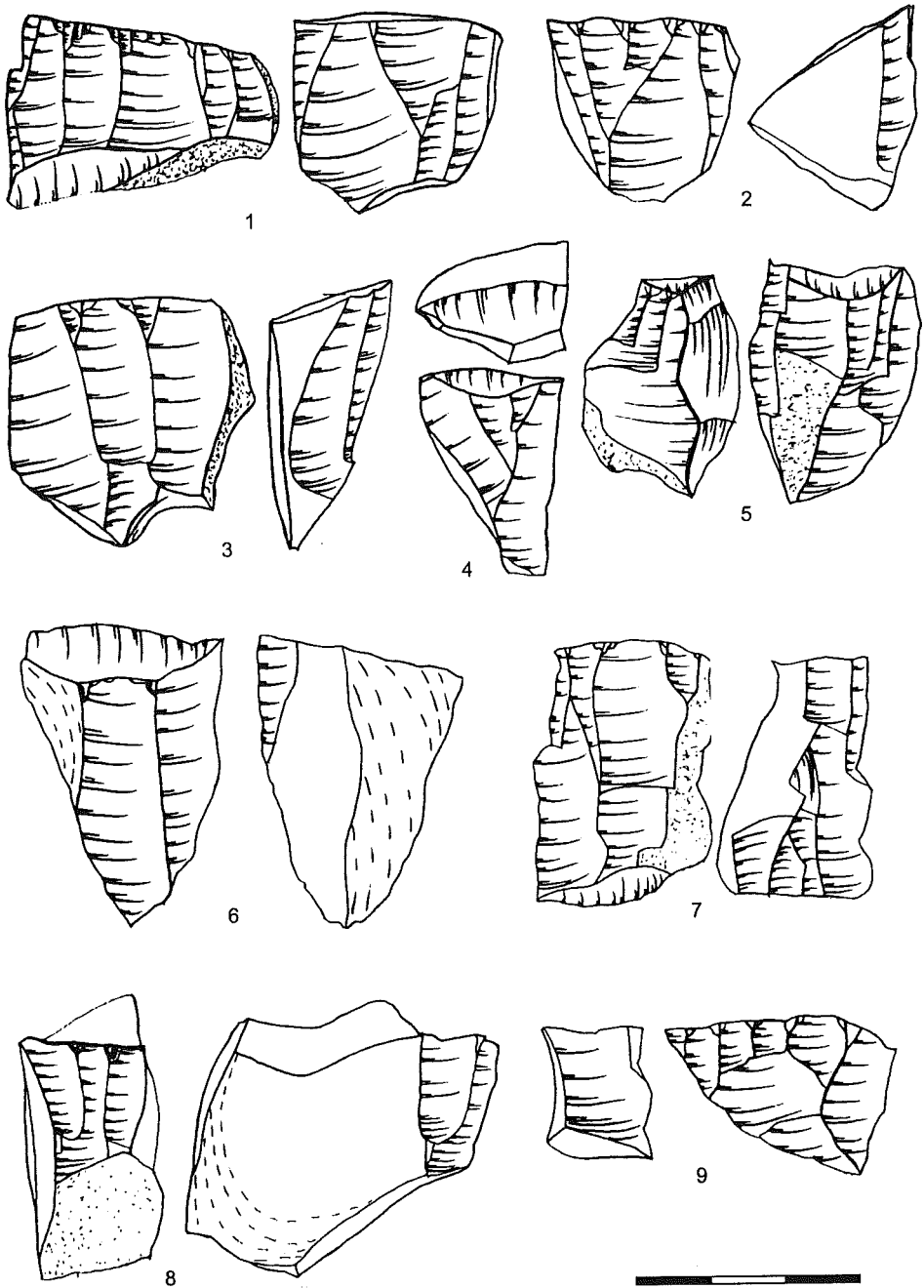
Ryc. 2. Malnie, stan. 3/14. Frekwencja zabytków w wykopie: a – granica wykopu, b – zasięg obiektu.

Fig. 2. Malnie, site 3/14. Frequency of artifacts in the excavation trench:
a – trench limits; b – outlines of the feature.

nych, nie przekraczających granicy 5 cm, jednak nie zarejestrowano rdzeni służących do produkcji półsurowca wiórkowego (Galiński 1997, s. 154). Ogólnie przeważa eksploatacja wiórowa oraz wiórowo – odłupkowa. Rdzenie eksploatowane były z reguły bez szczególnie rozwiniętej zaprawy przygotowawczej. Zaprawa ograniczała się najczęściej do przygotowania pięty, rzadziej odłupni (ryc. 3: 5). Znajduje to odzwierciedlenie w niewielkiej ilości odpadów charakterystycznych (2 zatepce, 1 podtepiec, 8 odnawiaaków i świeżaków, 4 wierchniki) (Tabela I).

Pod względem metrycznym półsurowiec odpowiada rdzeniom. Jest on krępy i niezbyt regularny na co, poza stosowanymi zabiegami technologicznymi, wpływ miał również rodzaj użytego surowca (słabej jakości krzemień narzutowy).

Liczną grupę w stosunku do całości inwentarza stanowią narzędzia (124 szt.). Wyróżniono 47 drapaczy, w tym 26 okazów o drapisku poprzecznym, w różnym stopniu zakolonym (ryc. 4: 2, 4–5, 10–11, 15–16, 18–19, 21, 23–24), 6 o skośnym drapisku (ryc. 4: 6, 14, 17), 2 o drapisku bocznym, 4 zdwojone (ryc. 4: 1, 3, 7, 9), 1 okółkowy (ryc. 4: 12), 1 atypowy z okrucha oraz 7 fragmentów drapaczy. Grupę rylców reprezentują tylko dwa okazy – wiórowy rylec łamaniec (ryc.

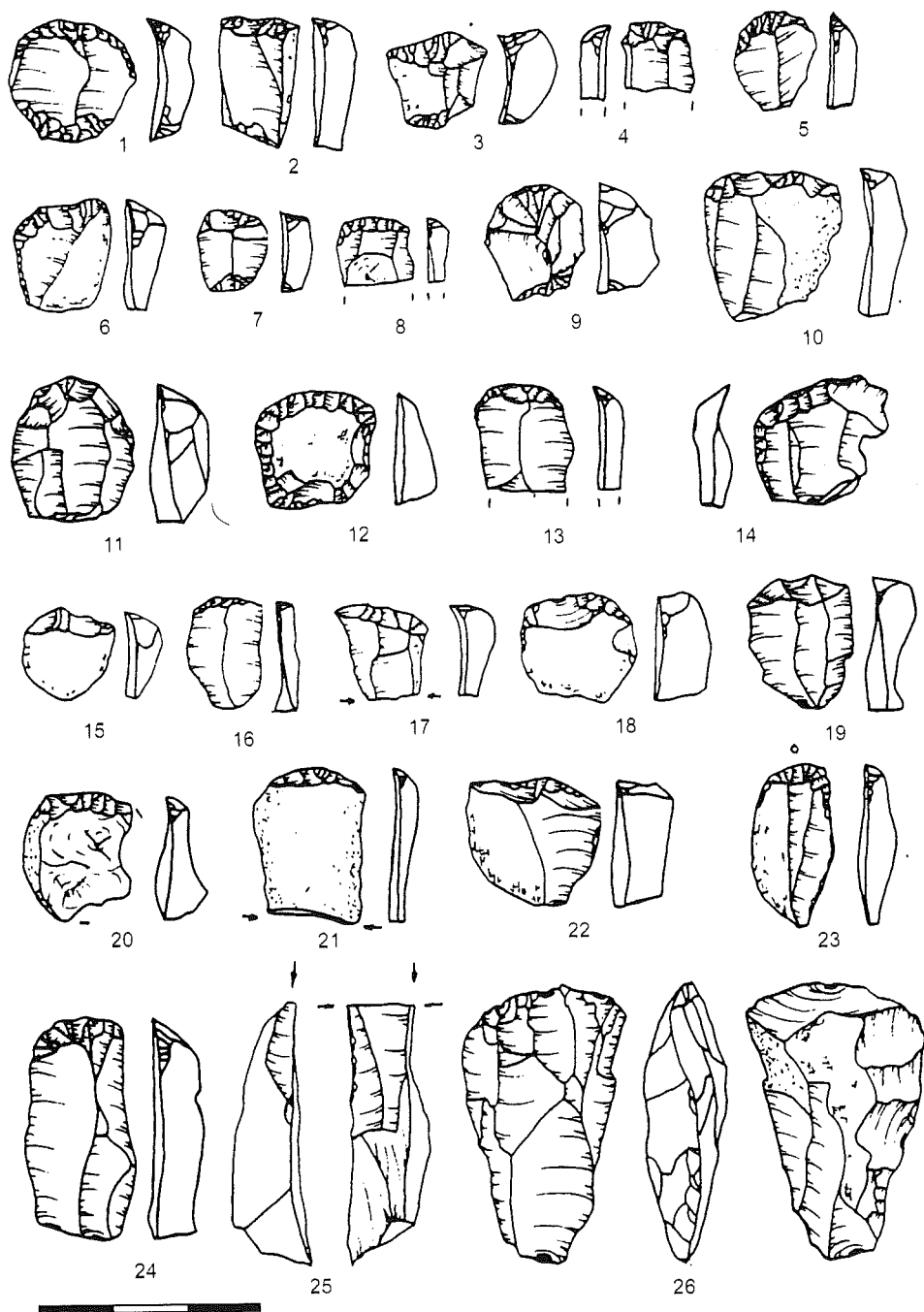

Ryc. 3. Malnie, stan. 3/14. Wybór rdzeni.
 Fig. 3. Malnie, site 3/14. Selection of the cores.

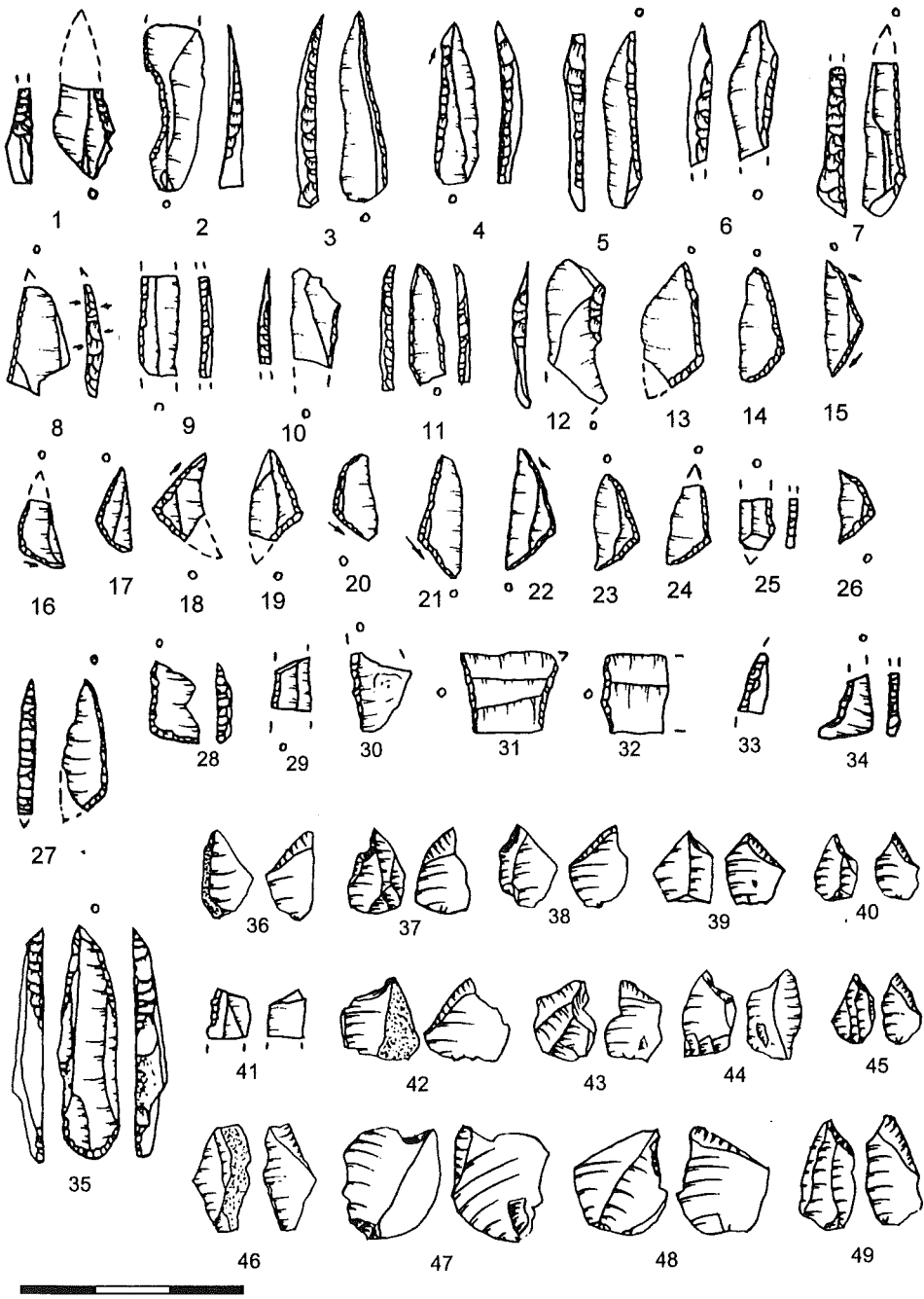
Tabela I. Malnie, stan. 3/14. Struktura inwentarza krzemiennego (I – rdzenie oraz formy techniczne związane z ich przygotowaniem, eksploatacją i naprawą, II – półsurowice, łuski oraz okruchy przemysłowe, III – narzędzia, IV – odpadki charakterystyczne z produkcji narzędzi).

Table I. Malnie. site 3/14. Structure of the flint assemblage (I – cores and technical forms related to core pre-shaping, chipping, and repairing, II – blanks, chips, and chipping waste, III – tools, IV – characteristic waste forms related to tool shaping).

Kategorie techniczne		Liczba zabytków	% całości inwentarza	% danej kategorii
Razem:		1415	100,0	100,0
I	Razem:	63	4,5	100,0
	rdzenie jednopiętówce	15	1,1	23,8
	rdzenie ze zmienioną orientacją	16	1,1	25,4
	rdzenie dwupiętówce	2	0,1	3,2
	rdzenie zaczątkowe	4	0,3	6,3
	fragmenty rdzeni	11	0,8	17,5
	zatepce	2	0,1	3,2
	podtepce	1	0,1	1,6
	odnawiaki i świeżaki	8	0,6	12,7
	wierzniki	4	0,3	6,3
II	Razem:	1187	83,9	100,0
	odłupki	406	28,7	34,2
	wióry	206	14,6	17,4
	łuski	557	39,4	46,9
	okruchy	18	1,3	1,5
III	Razem:	124	8,8	100,0
	zbrojniki	37	2,6	29,8
	drapacze	47	3,3	37,9
	skrobacze	1	0,1	0,8
	rylce	2	0,1	1,6
	przekłuwacze	2	0,1	1,6
	ciosaki	3	0,2	2,4
	zgrzebła	2	0,1	1,6
	wióry retuszowane	16	1,1	12,9
	odłupki retuszowane	10	0,7	8,1
	fragmenty narzędzi	4	0,3	3,2
	IV	Razem:	41	2,9
rylcowce wierzchołkowe		12	0,8	29,3
rylcowce podstawowe		29	2,1	70,7

Ryc. 4. Malnie, stan. 3/14. Wybór narzędzi.
 Fig. 4. Malnie, site 3/14. Selection of the tools.

Ryc. 5. Malnie, stan. 3/14. Zbrojniki (1-35) oraz wybór rylców (36-49).
 Fig. 5. Malnie, site 3/14. Segmental blades (1-35) and the micro-burin selection (36-49).

Tabela II. Malnie, stan. 3/14. Struktura grupy zbrojników.
Table II. Malnie, site 3/14. Structures of the segmental blades.

Kategoria zbrojników	Liczba	% całości inwentarza	% wszystkich narzędzi	% wszystkich zbrojników
Razem:	37	2,6	29,8	100,0
tylczaki typu Stawinoga	9	0,6	7,3	24,3
tylczaki inne	1	0,1	0,8	2,7
trójkąty nierównoboczne rozwartokątne	10	0,7	8,1	27,0
trójkąty nierównoboczne prostokątne	1	0,1	0,8	2,7
trójkąty równoramienne rozwartokątne	1	0,1	0,8	2,7
trójkąty równoramienne prostokątne	3	0,2	2,4	8,1
trapezy	2	0,1	1,6	5,4
zbrojnik sowterski	1	0,1	0,8	2,7
ostrze z dwoma równorzędnymi tyłcami	1	0,1	0,8	2,7
fragmenty zbrojników	3	0,2	2,4	8,1
półwytwory zbrojników	5	0,4	4,0	13,5

4: 25) oraz forma kombinowana ryłca węglowego i klinowatego. Dodatkowo wystąpiły: 2 zgrzebla, 2 przekuwacze, 1 skrobacz, 10 odłupków i 16 wiórów retuszowanych i mikrołuskanych oraz 4 inne, trudne do określenia fragmenty narzędzi. Wymienić należy także 3 ciosaki: 1 odłupkowy i 2 rdzeniowe (ryc. 4: 26).

Najbardziej dystynktywną kategorię stanowią zbrojniki (Tabela II), których znaleziono 37 egzemplarzy (ryc. 5). Wśród nich wystąpiło 10 tylczaków, z tego 9 w typie Stawinoga (ryc. 5: 1, 3-8, 10, 30) oraz 1 nieokreślony (ryc. 5: 9). W grupie trójkątów wyróżniono 11 okazów nierównobocznych, w tym 10 rozwartokątnych (ryc. 5: 13-17, 20, 21, 23, 24, 27) oraz 1 prostokątny (ryc. 5: 28) oraz okazy równoramienne - 4 sztuki (ryc. 5: 18, 19, 22, 26). Wyodrębniono także 2 trapezy (ryc. 5: 31, 32), 1 zbrojnik sowterski (ryc. 5: 11), 1 ostrze z dwoma równorzędnymi tyłcami niecałkowitymi, zbiegającymi się w części przypiętkowej oraz z półkuliście zaretuszowaną podstawą (ryc. 5: 35), 3 fragmenty zbrojników nieokreślonych (ryc. 5: 25, 29, 33) i 5 półwytworów zbrojników (ryc. 5: 2, 12, 34).

W zbiorze bardzo liczną grupę tworzą odpadki z produkcji zbrojników - ryłcowce, których zarejestrowano 41 okazów. Dominują wśród nich ryłcowce podstawowe - 29 sztuk (ryc. 5: 36-49). Formy wierzchołkowe wystąpiły w liczbie 12 zabytków (ryc. 3: 15-19, 31, 33-35; 3: 1, 4-6).

WNIOSKI

Biorąc pod uwagę kryteria typologiczne i morfologiczne zabytków krzemiennych nie ulega wątpliwości, iż zarówno krzemienica, jak i najprawdopodobniej całość materiału krzemienego należy odnieść do środkowej epoki kamienia. Inwentarz narzędziowy wskazuje na przynależność do kompleksu kulturowego Komornica – Duvensee. Wskazuje na to charakterystyczny zestaw zbrojników (Tabela II), złożony z tyczaków typu Stawinoga, trójkątów równoramiennych i nierównoramiennych, rozwartokątnych, w przewadze krępych. Odstępstwem od struktury narzędziowej zespołów typu Komornica – Duvensee jest w inwentarzu z Malni 3 brak półtyczaków typu Komornica. Z podobną sytuacją można się spotkać jedynie w ubogim inwentarzu z warstwy 7 w Witowie (Kozłowski 1972, s. 72). Wydaje się jednak, iż względne bogactwo inwentarza z Malni nie pozwala uznawać braku omawianej kategorii zbrojników za przypadkowy. Cechą tą stanowisko w Malniach silnie nawiązuje do pobliskiego stanowiska Dzierżno 3 (Ginter 1972, s. 55), gdzie wskaźnik półtyczaków typu Komornica wyniósł tylko 4,2 % ogólnej liczby zbrojników. Podobny, jak na stanowiskach w Dzierżnie, jest stosunkowo duży udział rylców w całości inwentarza. W Malniach wynosi on 2,9%, w Dzierżnie 1 i 3 odpowiednio 2% oraz 2,1%. Do obu tych stanowisk Malnie nawiązują także znaczną przewagą eksploatacji wiórowej, widoczną zarówno przy analizie rdzeni, jak i półsurowca.

Wobec braku możliwości datowań absolutnych metodami przyrodniczymi, posłużyć się można jedynie kryterium typologicznym. Wyznacznikiem chronologii może być obecność 2 trapezów; zaś nieobecność elementów wskazujących na stosowanie technologii rdzenia wiórkowego z dużym prawdopodobieństwem pozwala umieścić zespół z Malni w końcowej fazie okresu borealnego lub we wczesnym atlantyku.

Ogólna struktura inwentarza, w tym przede wszystkim duża liczba narzędzi a także łusek pochodzących z ich przygotowania wskazuje na podomowy charakter krzemienicy.

*Institut Archeologii i Etnologii
PAN we Wrocławiu*

*Katedra Archeologii
Uniwersytetu Wrocławskiego*

BIBLIOGRAFIA

Galiński Tadeusz

1997 *Mezolit Europy*, Szczecin.

Ginter Bolesław

1972 *Dwa stanowiska mezolityczne z miejscowości Dzierżno, pow. Gliwice*, „Rocznik Muzeum Górnośląskiego w Bytomiu”, Archeologia, z. 10, s. 7–76.

Kondracki Jerzy

1978 *Geografia fizyczna Polski*, Warszawa.

Kozłowski Stefan Karol

1972 *Pradzieje ziem polskich od IX do V tysiąclecie p.n.e.*, Warszawa.

JAROSŁAW BRONOWICKI, DARIUSZ BOBAK, MIROŚLAW MASOJĆ

THE MESOLITHIC FLINT-PROCESSING WORKSHOP ON SITE 3/14 IN MALNIE, KRAPKOWICE DISTRICT

(Summary)

Multiculture site 3/14 at Malnie was examined by E. Matuszczak and K. Jarosz, both MA, during the rescue excavations on the area of freeway A4 under construction, in Opole province. The authors of the paper have made on the place a specific research aiming at the Stone Age settlement.

The site is located on the bank of a high Pleistocene terrace of the Odra River, in that particular place being the westernmost part of the Chełm Hills range (Fig. 1).

In the course of the research 1415 flint artifacts has been recovered. Most of them were concentrated on the area of ca. 14 sq. meters (Fig. 2). The place, besides increased frequency of artifacts, was distinguished by a specific color and fraction of the sediments. Distribution of artifacts (indicating a flint-processing workshop) and their technological and typological similarities suggest that the material represent a homogenous assemblage associated with the Mesolithic Komornica-Duvensee complex. Such an inference is based mainly on a set of segmental blades, (Fig. 5, Table II) that includes the backed blades of the Stawinoga type and equilateral and also inequilateral triangles. The Malnie site is characteristic by lack of semi-backed blades of the Komornice type. This feature places it close to nearby sites Dzierżno 1 and 3, where the artifacts in question are rare.

In the scope of chronology, lack of technological elements related to small-blade core chipping (Fig. 3) and rarity of trapezes, allows to associate the Malnie assemblage with the end of the Boreal period or the beginning the Atlantic period.

Translated by Jerzy Kopacz